

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Психологія правоохоронної діяльності»
вибіркових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти

053 Психологія (Юридична психологія)

Тема № 9. Професійна деформація працівника правоохоронних органів

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології
та психології Протокол від 15.08.2023 № 8

Розробник:

доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Бойко С.М.

Рецензенти:

1. доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції № 9

1. Поняття професійної деформації.
2. Виявлення та усунення причин професійної деформації співробітників правоохоронної служби.

Література

Основна

1. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник ; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ: ВД «Дакор», 2019. 236 с

[https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psychologija%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psychologija%20(1).pdf)

2. Гуменюк Л.Й., Сулятицький І.В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навчальний посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. 648 с

<http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/446/1/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%A1%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.

https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/50_1-uridichna_psihologiya-Bocheluk.pdf

4. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5870/Psykholohii%20u%20profesiinii%20diialnosti%20politsii_navch%20posib_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=y

5. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Основы юридической психологии : учебник. Изд. 3-е, испр. и доп. Харьков : Одиссей, 2010. 352 с.

6. Скрыбін О.М. Професійно-психологічна підготовка працівників національної поліції : конспект лекцій. Дніпро : Дніпров. Держ. ун-т. внутр. справ, 2016. 43 с.

https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/563583/mod_resource/content/1/%d0%9b%d0%b5%d0%ba%d1%86%d1%96%d1%97%20%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85.%d0%bf%d1%96%d0%b4%d0%b3%d0%be%d1%82.%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%b2%d0%bd.%20%d0%9d%d0%9f.pdf

7. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с. ел.ресурс.

https://elearn.nubip.edu.ua/pluginfile.php/639007/mod_resource/content/0/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%93.%20%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf.

Допоміжна

1. Маркіна Л.Л. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 91 с.

<https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>.

2. Лефтеров В. О. Юридична психологія : матеріали для лекцій (для студентів 3 курсу спеціальності 053 «Психологія» на 2019-2020 н.р.).

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14714/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Шинкаренко І.О. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 174 с.

https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/yp_23_11.1.pdf

4. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв, та ін.; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 242 с.

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2500>

5. Горбенко Д. А. Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України. дис...канд. псих. наук : 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 307 с.

<http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/5200/6/%D0%94%D0%98%D0%A1>

%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf

6. Психологія екстремальної діяльності : навч. посіб. / МВС України, нац. академ. нац. гвард. України ; за заг. ред. проф. І. І. Приходька ; І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко та ін. ; Харків, 2016. 571 с. : іл. 11; табл. 11; бібліогр. : 81 назва.

http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4007/1/%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%96%d0%b1_%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f_%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%d1%80_%d0%b4%d1%96%d1%8f%d0%bb%d1%8c%d0%bd%202016.pdf

Інтернет ресурси

1.URL:http://megalib.com.ua/book/124_Profesiino_psihologichna_pidgotovka_pracivnikov_slidchih_pidrozdiliv.html

Текст лекції.

1. Поняття професійної деформації.

Проблема впливу професії та службової діяльності на особистість постійно привертає до себе увагу дослідників, але як і раніше залишається актуальною. Так, ще на початку століття Питирим Сорокін для позначення впливу професійної діяльності на людину, перш за все в негативному аспекті, ввів поняття "професійна деформація". У 60 70-і роки до цього поняття звернулися юристи, фахівці у галузі юридичної психології. А.Р. Ратінов визначив професійну деформацію як серйозні морально-психологічні зміни, що виникають у слідчих у зв'язку з проблемами і труднощами слідчого праці.

Правоохоронна діяльність підрозділів національної поліції здійснюється здебільшого в галузі суспільних відносин системи «людина-людина». Професійна діяльність працівників поліції невідривно пов'язана з вирішенням самих різноманітних проблем, з поведінкою людей та їх суспільними й загальнолюдськими цінностями, індивідуальними особливостями, спрямованістю, почуттями, пристрастями, потребами тощо. Професійна

діяльність працівників поліції проходить, як правило, у складних і доволі часто у конфліктних умовах, при високому напруженні та надмірних нервових і психічних навантаженнях. Усе це та інше негативно впливає на працівника поліції й відбивається на його особистості та якості виконання професійних обов'язків.

Професійна деформація працівника Національної поліції – це сукупність специфічних, взаємопов'язаних змін його особистості, яка виникає в результаті виконання правоохоронної діяльності впродовж певного часу, індивідуального для конкретного працівника, але типового для служби чи підрозділу, в якому він працює, це кількісні й якісні зміни індивідуально-психологічних якостей особистості під впливом виконання професійних обов'язків.

В умовах інтеграції нашої держави і суспільства у європейську спільноту правоохоронна діяльність і дотримання як норм вітчизняного так і міжнародного права є невід'ємною частиною процесу захисту прав і свобод громадян, боротьбі і злочинністю. Зважаючи на це постає завдання забезпечення ефективної діяльності працівників поліції. У ході діяльності по забезпеченню ефективної роботи працівників поліції виникають питання чи може працівник поліції, який тривалий час знаходиться на службі, доцільно розподіляти надані йому повноваження для виконання покладених на нього завдань? На жаль ми можемо зіткнутися з проблемою, коли працівник не може виконати покладені на нього завдання і причиною того стають не фінансові або політичні проблеми, а проблеми особистості працівника. Однією з таких проблем є професійна деформація. Її роллю, у процесі виконання різного роду завдань і обов'язків, не можна нехтувати, тому, що це дійсно значущий і вагомий аргумент у професійній діяльності кожного фахівця.

Інакше кажучи, факт існування професійної деформації відкидати було б не професійно, це явище реально існує і відіграє чи не малу роль у повсякденному житті працівника поліції.

Професійна деформація особистості може мати епізодичний або стійкий, поверхневий або глобальний характер. Вона може проявлятися в професійному жаргоні, у поведінці, соціальній взаємодії, і навіть в її фізичному вигляді.

Професійна деформація являє собою не обов'язковий, але реально можливий наслідок формування і розвитку особистості. З точки зору соціальної заданості це артефакт, так би мовити зворотня сторона формування і розвитку. З боку особистості - психологічна данина яку вона сплачує за високий рівень домагань, пристрасне захоплення діяльністю та надмірно вузьку професійну спеціалізацію.

Для виникнення професійної деформації необхідне виконання діяльності протягом певного часу, індивідуального для кожного працівника. Внаслідок цього відбуваються своєрідні зміни окремих рис, структури особистості в цілому.

Професійна деформація найбільш виразно проявляється при відтворенні і примноженні особистістю соціального досвіду. Один з таких проявів - викарбування самого себе (психологічне представництво) в інших людях, з якими особистість спілкується, виконує спільну діяльність.

Професійна деформація є важливим, найбільш актуальним і розповсюдженим типом деформації. Вона виникає на трудовій стадії соціалізації в результаті виконання діяльності і професії і в цьому розумінні не можлива поза конкретно професійною діяльністю. Різновиди професійної деформації можна визначати за кількома ознаками. Перш за все за ведучим, основним видом людської діяльності, чи переважаючими в діяльності відповідними елементами. За цією ознакою розрізняється ігрова, навчальна, трудова деформація. Так, зокрема, в акторській діяльності, спорті, мистецтві домінує ігровий елемент, основу педагогічної діяльності складає навчальний елемент. В учбовій діяльності співробітників правоохоронних органів переважає забезпечувально-трудова елемент, пов'язаний із створенням соціально безпечних умов життєдіяльності; пануванням правопорядку, організацією та управлінням поведінкою громадян. Під час навчання (підвищення кваліфікації,

перепідготовки) та службової підготовки, наставництва в діяльності актуалізуються ігрові, навчальні елементи.

Серед основних психологічних детермінант професійної деформацій працівника поліції є безпосередньо сама професійна діяльність, а також основні фактори, пов'язані з нею. До факторів, які впливають на особистість в першу чергу можна виділити зміст, організацію, умови службової діяльності та різноманітні оперативно-службові завдання. Це - особливості організації професійної діяльності, екстремальні умови діяльності, фізичні й психологічні перевантаження, професійна корпоративність і професійна ізоляція, дефіцит часу, наявність владних повноважень і рівень контролю за правомірністю їх застосування, стан соціально-правового захисту, підвищена правова регламентація діяльності і низька довіра громадян до поліції. Також до таких факторів відноситься безпосереднє соціальне оточення працівників (службове та позаслужбове середовище), фактори суб'єктивного характеру, які пов'язані з індивідуально-психологічними, особистісними характеристиками персоналу, зокрема це недостатня морально-вольова надійність (нездатність дотримуватися офіційних вимог діяльності в умовах психологічного впливу з боку осіб, зацікавлених в її порушенні), низька психологічна стійкість і витривалість (неспроможність зберігати чи підвищувати працездатність у психологічно несприятливих ситуаціях службової діяльності), недостатня соціально-психологічна культура й підготовленість, неадекватна професійна мотивація (розчарування, зневіра, байдужість, втрата професійної перспективи та ін.), жорсткі, упереджені професійні стереотипи й установки. Це приводить до того, що проявляється схильність до неконтрольованого вживання алкоголю й зловживання ним, нездатність переключитися на інші види діяльності, неефективного проведення дозвілля, впливу вікової динаміки, переживання індивідом кризи професійного становлення, службову необхідність ідентифікувати себе з патологічним внутрішнім світом інших людей для їх кращого розуміння тощо.

Доведено, що професійна деформація несе певні негативні наслідки, які стосуються не тільки особистості, а й її соціального оточення та професійної діяльності. Наслідки професійної деформації проявляються в соціальній, професійно-службовій, особистій сфері.

Зазначені головні деформаційні зміни в працівника поліції постають і розвиваються за двома принципами: аналітичної незалежності і позитивного зворотного зв'язку. В одному випадку окремі деформаційні зміни можуть не співпадати за часом виникнення й темпами розвитку. У другому ж одна зміна виступає сприятливою умовою для іншої зміни, яка, у свою чергу, є підсилюючою обставиною для першої. Існує три рівні деформації: **початковий, середній, глибинний**. При цьому деформація може відбуватися по всіх або окремих указаних показниках на різних рівнях. На думку В.С. Медведєва, який один з перших почав вивчати професійну деформацію правоохоронців, **початковий рівень** характеризується незначними, зовні малопомітними, переважно кількісними змінами особистості. Ці зміни іноді виявляються лише щодо об'єкта діяльності (перший та другий із зазначених виявів). Працівник оволодіває професією, формуючи власний стиль виконання, але не підпадає під фатальну залежність від неї. Активне нагромадження особистого досвіду поєднується із запозиченням надбань колег. **Середній рівень** професійної деформації показовий суттєвими кількісно-якісними змінами. Вони постійно відбиваються в першому й другому виявах і ситуативно — в інших трьох виявах. Акцентуйовані професійні риси гіпертрофуються, інші — зупиняються в розвитку або починають атрофуватися. Завершується формування необхідного і здебільшого достатнього для діяльності досвіду. Характерними й найбільш помітними є зміни в образі «Я»: підвищується самооцінка, з'являється самовпевненість, ставлення до соціального контролю й нагляду як до такого, що заважає й є некомпетентним. **На глибинному рівні** деформаційні зміни уражують усю структуру особи, яка потрапляє в цілковиту залежність від професійної сфери. Вони не випадково виражаються в усіх виявах. Працівник поліції починає оцінювати

себе як неперевершеного професіонала. Професійні риси перетворюються на свою протилежність, зникають внутрішні бар'єри до суб'єктивного тлумачення правослукняної поведінки, перенесення стилю службової діяльності на позаслужбові сфери. Професійна деформація загалом негативно позначається на діяльності при забезпеченні прав громадян, створенні сприятливих умов для їх реалізації. Так на середньому рівні деформованості відбуваються зриви діяльності. Вони пояснюються співробітником поліції як випадковість, невдача, несприятливий збіг обставин. Для глибинного рівня деформованості показові серйозні помилки, що постають на тлі загального службового «благополуччя». Вони пояснюються співробітником поліції як незрозумілі для нього самого. Що стосується початкового рівня, то він здебільшого не справляє помітного негативного впливу на діяльність. Це пов'язано з тим, що професійна деформація на початковому рівні може виконувати функцію психологічного захисту особи від негативних чинників діяльності. Такий захист полягає в зниженні гостроти сприйняття, усвідомлення й переживання даних чинників до рівня звичних, які не травмують психіку співробітника поліції. Він також виявляється у швидкому, психологічно безболісному перенесенні власне професійних дій на обслуговуючі, позаслужбові (складання документів, відпочинок, прийом їжі тощо) і навпаки.

Одним з основних чинників, детермінуючих формування та розвиток професійної деформації працівників поліції, являється порушення ними юридичних вимог, інструкцій та правової регламентації їхньої службової діяльності, ефективність якої страждає при наявності досліджуваного феномену. Негативно відбиваються на службовій діяльності і впливають на стереотип професійної поведінки дисфункційні наслідки емоційного вигорання. Установлено, що узагальненими відмінними характеристиками представників групи працівників, які порушували юридичні вимоги до їх служби і в результаті звільнених з правоохоронних органів за негативними мотивами, є менш виражена комунікативність і мотивація досягнення успіху, а також більш високий рівень

тривожності і самоконтролю. Працівники, які ретельно виконували правові регламентації своєї діяльності і піднялися по службі, характеризуються як більш товариські й рішучі, а також як більш стійкі до стресу.

Власне професійну деформацію співробітників поліції можна додатково аналізувати за такими її ознаками як міра її усвідомлення (неусвідомлена, невиразно усвідомлена, яскраво усвідомлена), характер відношення (виправдувально-пасивний, благодушно-поблажливий, конструктивно-критичний) та деякі інші.

Поглиблений розгляд та систематизація конкретних робіт дозволяють виявити нові тенденції. *Перша з них* полягає в тому, що ряд авторів розглядають професійну деформацію спеціально чи у зв'язку з іншими проблемами органів внутрішніх справ, не розкривають її змісту або тільки позначають його.

Друга тенденція пов'язана з намаганням більш детально окреслити сутність феномена. Ця сутність вбачається у негативних змінах особистості, які стосуються професійно-необхідних якостей і негативно позначаються на діяльності. Називаються і деякі конкретні якості і характеристики і професійна спрямованість, особливості професійного мислення, зокрема функції аналізу та пошуку.

Третя тенденція характеризується спеціальним поглибленим розглядом не тільки сутності професійної деформації, а й тісно пов'язаними з нею питаннями критеріїв та конкретних показників.

Лазарева В.О. зазначає, що професійна деформація виникає внаслідок багаторазового повторення типових ситуацій діяльності протягом тривалого часу. Вона є найбільш небезпечною зміною бо може призвести до навмисного порушення (недотримання) вимог закону. Конкретні прояви професійної деформації можна об'єднати в чотири "специфічні комплекси": **процесуальний нігілізм, психологічна нестійкість, звинувачувальний нахил, психологічний захист.**

Процесуальний нігілізм полягає в зневажливому ставленні до вимог закону, яке призводить до навмисного його порушення. Слід зазначити, що правовий нігілізм як порушення законності при виконанні службової діяльності відноситься до гостроактуальних проблем. Причиною проявів процесуального нігілізму є безкарність порушення слідчим вимог закону. Ця обставина стосовно поліції в цілому може бути сформульована як неадекватний соціальний контроль за застосуванням співробітниками владних повноважень. З накопиченням професійного досвіду співробітники все краще орієнтуються у тому, які нормативні приписи можна порушувати без особливого ризику для себе.

Другим параметром професійної деформації є психологічна нестійкість. Вона становить певну сукупність особливостей особистості, які проявляються в її нездатності протистояти різним впливам у процесі діяльності. Такими впливами пропонується вважати неправомірний тиск до прийняття незаконного рішення з боку громадськості, окремих посадових осіб (безпосереднього начальника), а також складні зовнішні умови роботи.

Третій параметр - звинувачувальний нахил - полягає у спотворенні вимог повного, всебічного і об'єктивного розслідування обставин справи. Він має два конкретних прояви. Перший - це внутрішня установка на винність звинуваченого, яка виникає внаслідок підозрілості, послаблення самокритичності, невмінні подивитись на свої дії та обставини справи ззовні.

Четвертим останнім показником професійної деформації виступає психологічний захист. Психологічний захист обумовлює зниження критичності до своїх дій і недоліків, перешкоджає адекватній оцінці якості роботи та причин, що викликають помилки, і тим самим виправдовує минулі і майбутні порушення. Застосування психологічного захисту дозволяє зберігати впевненість у правильності своїх дій, а помилки розглядати як неминучі, викликані зовнішніми обставинами, а тому не дуже небезпечні. У вітчизняній науці існують дані (В.Ф. Бассін, Б.С. Братусь, Д.М. Орлов) щодо реалізації психологічного захисту за

допомогою заміщаючої компенсуючої діяльності. При цьому в останній можуть досягатись значні успіхи. Цікаво, що ця тенденція у своєрідній формі прослідковується в поліції.

2. Виявлення та усунення причин професійної деформації співробітників правоохоронної служби.

Очевидно, що серед суспільних наук, об'єктами яких є особа, групи, спільності людей, головним розробником феномену деформації повинна виступати психологія. Саме вона може дати найбільш глибоке і, водночас, універсальне тлумачення деформації в цілому, актуального і розполіційованого її виду - професійної деформації. Як зазначають правознавці, деформація стосовно особи це поняття вживається стосовно особи з феномен не стільки юридичний, скільки психологічний, і тому у сфері правових відносин проявляються суттєві, але далеко не всі її ознаки.

Поняття деформації все частіше використовується в цілому ряді галузей сучасної психології - загальний, педагогічний, віковий, соціальний, юридичний, психології праці. Воно вживається при характеристиці деяких соціальних груп - осіб з девіантною поведінкою, правопорушників, засуджених. Стосовно особи це поняття вживається у зв'язку з широким спектром психологічних явищ та рис: рушійними силами розвитку, свідомістю, вольовою активністю, діяльністю, самооцінкою, відношенням, психічними розладами.

Вивчення, контексту в якому вивчається поняття деформації, показує, що його зміст спеціально не розкривається, а синонімами частіше всього виступають терміни "аберація", "аномалія", "дефект", "порушення". "спотворення".

Поняття деформації все частіше використовується в цілому ряді галузей сучасної психології - загальний, педагогічний, віковий, соціальний, юридичний, психології праці. Воно вживається при характеристиці деяких соціальних груп - осіб з девіантною поведінкою, правопорушників, засуджених. Стосовно особи це

поняття вживається у зв'язку з широким спектром психологічних явищ та рис: рушійними силами розвитку, свідомістю, вольовою активністю, діяльністю, самооцінкою, відношенням, психічними розладами.

Проблема деформації і, перш за все, професійної в повній мірі зазнала впливу ідеологічних упереджень у зв'язку з "відомчою належністю". Як свідчать емпіричні дослідження професійна деформація реально існує серед співробітників правоохоронних органів і зокрема, поліції.

Однак гострота проблеми для поліції обумовлена щонайменше трьома обставинами.

Перша полягає в тому, що службова діяльність абсолютна її більшості співробітників здійснюється у вигляді безпосереднього, частого, психологічно насиченого спілкування з об'єктами діяльності - іншими людьми. Навіть у тих випадках, коли безпосереднім об'єктом виступають певні предмети, речі, явища спілкування є умовою службової діяльності.

Це спілкування носить активно - двобічний характер і за своєю суттю є суб'єкт - суб'єктним взаємовпливом. Психологічний підтекст поведінки, дій іншої людини стає складовою частиною життєдіяльності співробітника, що не проходить для останнього безслідно.

Друга обставина пов'язана з тим, що узагальнений об'єкт службової діяльності, виступаючий відносно співробітника більш ніж у 50 ролях, якостях (затриманий, свідок, заявник, перебуваючий на обліку і т.д.), має найбільшу питому вагу негативних морально - психологічних характеристик порівняно з об'єктами діяльності інших людинознавчих професій педагогів, акторів, керівників, лікарів. Нерідко це особи які ведуть аморальний, протиправний спосіб життя, занепалі, такі, що втратили почуття людської гідності. Спілкування з ними викликає негативні емоції призводить до стійкого дефіциту позитивних вражень, розчарування і зневіри в людях.

У той же час, якщо ці особи становлять службовий інтерес співробітники поліції, навіть відчуваючи до них, як звичайна людина, огиду, презирство, антипатію, змушені контактувати з ними, включаючи встановлення довірливих відносин. Це передбачає активне, неформальне за зовнішніми ознаками спілкування з використанням співчуття, співпереживання, вміння "залісти в шкіру" іншої людини. У результаті у співробітника досить складно, образно кажучи, не розкрити власну особистість.

Не є таємницею, що деякі категорії громадян, контактуючі з співробітниками поліції, керуються корисливо - упередженими цілями. Вони з свого боку, активно вивчають співробітників, особливо їх уподобання, "слабкості" і намагаються їх використати. На практиці це виражається у спробі дати хабара, спровокувати на незаконні дії, психологічно витонченому схилянні до службових зловживань, встановлення заборонених зв'язків і т.п.

Третя обставина, обумовлююча гостроту проблему професійної деформації для поліції, полягає в тому, що в цілому ряді випадків співробітники за своїми особистісними якостями, рівнем професійної підготовки, авторитетом професійної ролі суттєво не переважають і навіть поступаються конкретним громадянам - об'єктам діяльності. Таке співвідношення об'єктивно сприяє виникненню і розвитку професійної деформації.

Таким чином виглядають основні причини не збігання важливості проблеми деформації, особливо професійної, як об'єкта теоретичного та прикладного вивчення і ступеня її реальної дослідженості.

Профілактика професійної деформації є сукупністю попереджувальних заходів, орієнтованих на зниження вірогідності розвитку передумов і проявів професійної деформації.

Значну роль у попередженні професійної деформації відіграє гігієна розумової праці — дотримання правил розумової діяльності: ретельне планування своєї діяльності, правильне чергування праці та відпочинку. Уміння активно відпочивати,

наявність різноманітних непрофесійних інтересів і захоплень, заняття спортом, змістовне спілкування дозволяють протистояти перевтомі і перенапруженню нервово-психічної сфери працівника поліції, зменшують негативну дію стрес-факторів.

Для ефективного запобігання професійній деформації поліцейський повинен розвивати навички саморегуляції з метою попередження виникнення негативних емоційних станів та знати механізми відновлення позитивних психоемоційних станів, оволодіти відповідними професійними психотехніками, а в разі потреби не соромитися звертатися за консультацією до підрозділів психологічного забезпечення.

Вирішальним чинником у попередженні і усуненні професійної деформації є колектив. Тільки у здоровому, згуртованому колективі є справжня можливість постійно розвивати свою особистість, збагачуватися досвідом колег, працювати над недоліками. Величезну роль відіграє конструктивна критика і самокритика, а також особистий позитивний приклад колег та керівників. Щодня спостерігаючи за високоморальною та високопрофесійною поведінкою свого начальника та колег по службі, поліцейський мимоволі переймається глибокою повагою до них і бажанням слідувати зразкам їх поведінки та діяльності.

Треба пам'ятати, що робота з подолання професійної деформації – це завжди самовиховання. Можна зовнішніми засобами, посиленням контролю, покараннями змусити працівника трохи змінити поведінку (і це необхідно робити). Але змінити внутрішню позицію людини, особливо у разі глибинних викривлень особистості, може тільки вона сама. І тут їй потрібна допомога. Якщо працівник за своїми інтелектуальними і професійними здібностями не відповідає посаді, рівню професійних завдань, є сенс пошукати для нього іншу посаду, іншу сферу діяльності. Нерідко це дає позитивний результат і навіть не викликає з його боку особливого опору, тому що внутрішнє самопочуття професійно деформованої людини, як правило, несприятливе, вона сама почувається не на своєму місці.

Враховуючи небезпеку даного феномену, варто зосередитися на профілактиці професійної деформації, тобто сукупності попереджувальних заходів, що орієнтовані

на зниження ймовірності розвитку передмов і проявів професійної деформації. Тому починати слід із визначення інтенсивності деформуючого впливу, що об'єктивно міститься в службовій діяльності (коефіцієнт професійної деформації). Більш високими є коефіцієнти у карного розшуку, слідства і т.д.

З урахуванням зазначеного вище можна зробити висновок: основне, що забезпечує неможливість розвитку професійної деформації та її подолання – це постійна робота з удосконалення своїх моральних якостей, зміцнення усвідомлення виняткової важливості своєї діяльності. Крім того, позитивні психічні властивості особистості можуть виховуватися тільки шляхом виклику подібних психічних станів. Тому у колективі повинен створюватися такий мікроклімат, який забезпечує психічну активність, бадьорість, упевненість у своїх силах.

У зв'язку з вище викладеним можна визначити декілька шляхів подолання елементів деформації працівників поліції на стадії професійного становлення:

- обов'язкове закріплення за новоприбулим працівником наставника;
- адаптація працівника до діяльності, посади і колективу;
- комплектування груп для виконання службових завдань із урахуванням їх психологічних особливостей;
- тимчасове полегшення режиму роботи;
- надання чергової відпустки по частинах;
- створення умов для службового росту;
- своєчасне вирішення житлово-побутових питань;
- безперервний самоконтроль за поведінкою на службі і поза нею;
- регулярні заняття спортом;
- постійний контроль керівників за діяльністю підлеглих з аналізом і висновками щодо кожного порушення;
- чітке додержання вимог організації праці у підрозділах;
- організація культурно-масових заходів для працівників і членів

їх сімей;

- виховання працівників поліції у колективі і через колектив;
- підвищення загальної психологічної компетентності працівників;
- проведення медико-психологічної релаксації і підтримки (наприклад, у вигляді соціально-психологічних тренінгів).

Крім вищевикладеного, повсякденну роботу з профілактики та усунення професійної деформації працівників поліції доцільно проводити за такими напрямками:

- організаційно-адміністративний;
- реабілітаційно-відновлювальний;
- психолого-виховний.

Кожен із напрямків передбачає вирішення цілої низки завдань. Так, *перший напрямок* має бути спрямований на вирішення таких завдань: закріплення за новоприбулим працівником наставника; адаптація співробітника до діяльності, посади і колективу; комплектування груп для виконання службових завдань із урахуванням їх психологічних особливостей; тимчасове полегшення режиму роботи; надання короткотермінової (до 10 діб) відпустки; надання чергової відпустки по частинах; періодичні заміни і переведення за згодою співробітника в межах однієї служби і в інші служби; створення умов для службового росту; своєчасне вирішення житлово-побутових питань. *Другий напрямок* – на: санаторно-курортне лікування та активний відпочинок із частковою чи повною зміною соціального оточення; вживання стимулюючих, відновлювальних препаратів (фітотерапія, кисневі коктейлі тощо) у поєднанні з оздоровчими процедурами; регулярні заняття бойовою, тактико-спеціальною підготовкою, спортом; збільшення позитивних вражень від спілкування. *Третій напрямок* – на: проведення сеансів регуляції та саморегуляції загального психічного стану, поведінки (формування у працівників навичок

самоаналізу, адекватної професійної самооцінки, критичного відношення до професійної деформації); регулярні заняття з професійно-психологічної підготовки, пропаганду психологічних знань; впровадження індивідуальних комплексів відновлення емоційної рівноваги.

Ефективність профілактики професійної деформації визначається двома групами заходів: психологічного і непсихологічного характеру. До останніх належать організаційно-управлінські та відновлювально-реабілітаційні заходи. До психологічних можна віднести психолого-виховні заходи, методи аутотренінгу, психотренувань і науково обґрунтований відбір кандидатів на службу в поліції.

Дієвим методом психологічної профілактики і корекції професійної деформації є соціально-психологічний тренінг методом ділової гри. Позитивні сторони цього методу полягають у тому, що в процесі проведення ділової гри всі її учасники знаходяться в змодельованих, проте дуже близьких до реальних умовах службової діяльності.

Ще одна позитивна сторона цього методу полягає в груповій, а значить і в інтенсивній взаємодії його учасників, що сприяє більш ефективним змінам в настановах особистості.

Ігрова форма і наявність проблемних ситуацій викликають підвищену зацікавленість і мотивацію у працівників міліції, що сприяє не тільки формуванню у них необхідних професійних навиків і вмінь, але й появі прагнення до самоаналізу, саморозвитку, самоконтролю і корекції своїх особистісних якостей. Саме це сприяє розвитку таких особистісних якостей, які забезпечать працівникам міліції високу службову адаптивність і будуть перешкоджати прояві ознак професійної деформації.

Головна перевага цього методу полягає в тому, що його реалізація передбачає аналіз професійно орієнтованих ситуацій і конкретних ігрових ролей. Соціально-психологічний тренінг, який проводився методом ділової гри, дозволив установити, що у більшості працівників, які брали участь в ньому, вираження передумов професійної деформації було на рівні 42,8%.

